

Kielemme käytäntö

— työpaikkailmoitukset suurissa päivä-lehdissä — saavuttivat (po. saavutti) pohjan viime vuoden viimeisellä neljänneksellä»; »Pääministerin kannalta erittäin keskeisiä ovat kahden valtioneuvoston lakimääräisen valiokunnan — ulkoasiainvaliokunnan ja raha-asiainvaliokunnan — puheenjohtajuus» (Hellävaraisesti korjattuna: Pääministerin kannalta erittäin tärkeä on — —).

Kolmas välimerkki, jota käytetään irrallisen lisän yhteydessä, on kaksoispiste. Se ei kuitenkaan ole paikallaan, milloin kaksoispistettä seuraavaan jaksoon liittyy aineksia, jotka kuuluvat syntaktisesti välimerkkiä edeltävään osaan. Valaisen edellä sanottua esimerkillä. »Tikankontin (tv-ohjelma) aiheena on tänään kaksi kolkkomaineista petoa: susi ja ahma.» Kaikki olisi kohdallaan, jos jakso päättyisi pisteeseen, mutta se jatkuu »jotka kumpikin ovat joutuneet ankaran vaimon kohteeksi». Virke olisi ehyempi ja helpompi hahmottaa, jos irrallinen lisä »susi ja ahma» olisi pilkkujen välissä. Muutamia lisänäyitteitä samanlaisesta käytöstä: »Helsingin neljä matkailusaarta: Korkeasaari, Seurasaari, Suomenlinna ja Pihlajasaari saavat paremmat viitoitukset» (pilkku ennen ja jälkeen nimiä); »Tiibetin tavallinen kansa: (kaksoispisteen tilalle pilkku) talonpojat, paimenet ja pikkukauppiat, on jo pitkään kärsinyt näistä kahdesta ajattelukaavasta»; »Suomen päämarkkinat Euroopassa: (asem. pilkku) EC, Efta ja Neuvostoliitto (,) ovat rajussa murroksessa»; »Helsingin pääasialliset rakennuttajat: (pilkku) Haka, Keskus-Sato, Salpa ja Vatro (,) liitetään kuitenkin puolueisiin»; »Kun kaikki huolestuttaa ihmistä: työ, asunto, turvattomuus, ihmissuhteet, lisääntyvä viinan käyttö». Viimeksi siteeratussa virkkeessä pitäisi olla kaksoispisteen asemesta pilkku tai ajatusviivat luettelon kahta puolta. Hyväksi lopuksi oikea esimerkki kaksoispisteen käytöstä erottamassa toisistaan kahta lausetta: »Helpommaksi ja nopeammaksi arvopaperikauppa ei enää

tule: voit ostaa suoraan tiskiltä ja myydä muutta mutkitta tiskin yli.»

VEIKKO RUOPPILA

Pankki ei vastaa vahingosta

Pankkialan työtaistelun uhatessa tammiukuussa otti joku ehkä kerratakseen, mitkä ovat ne vahvemman oikeudella sanellut ehdot, joiden varaan tallettaja on talletuksensa rakentanut. Nuo ehdot ovat eri pankkiryhmittymissä yleiseltä osaltaan yhteiset; se joka ei ole siirtynyt vastakirjattomaan kauteen, löytää ne yhtä hyvin säästöpankin säästökirjan kuin liikepankin karttuvan tilin kirjan viimeisiltä sivuilta.

Usea on tosin takavuosina voinut puonoa päättään noita ehtoja tutkiessaan. Monen huomiota on saattanut kiinnittää vallankin niiden viimeinen pykälä, joka on kuulunut sanasta sanaan näin:

Pankki ei vastaa vahingosta, joka aiheutuu

- *viranomaisen toimenpiteestä,*
- *sodasta tai sodan uhasta, kapinasta tai kansalaislevottomuudesta,*
- *pankista riippumattomasta ja sen toimintaan olennaisesti vaikuttavasta häiriöstä posti-, puhelin-, sähke- tai kaukokirjoitinliikenteessä taikka sähkövirran saannissa,*
- *pankin toiminnon tai toimenpiteen keskeytymisestä tai viivästyisestä tulipalon tai siihen verrattavan muun onnettomuuden johdosta,*
- *pankin toimintaan olennaisesti vaikuttavasta työtaistelutoimenpiteestä kuten lakosta, sulusia, boikotista tai saarrosta silloinkaan kun se koskee vain osaa pankin toimihenkilöistä, ja huolimatta siitä onko pankki siihen osallisena vai ei, taikka*

— *muusta näihin verrattavasta ylivoimaisesta esteestä tai vastaavanlaisesta syystä johtuvasta pankkitoiminnan kohtuuttomasta vaikeutumisesta.*

Tämän pykälän ilmaisua eivät tunnu kiidättävän ainakaan kasinotalouden notkeat liitimet; loppupuoleltaan se muistuttaa ehkä pikemmin ikälopun panssarivaunun ryömintää. Moninkertaiset varmistukset pykälään on mahduttettu. Viranomaisen toimenpiteen, sodan, postihäiriön, tulipalon ym. jälkeen siinä siis varmuudeksi puhutaan »muusta näihin verrattavasta ylivoimaisesta esteestä». Sen nähtyään lukija on kyllä voinut jäädä aprikoimaan, mitä selvyytystä asiaan on saatu, kun vaihtoehtoinen lisäeste on haettu »vastaavanlaisesta syystä johtuvasta pankkitoiminnan kohtuuttomasta vaikeutumisesta». Pykälähän semmoisenaan on tyypillinen force majeure -pykälä, ja kaikki siinä luetellut esimerkit on tarkoitettu vain havainnollistamaan sitä, mitkä ylivoimaiset esteet vahinkoa voivat tehdä. Kun niiden lopussa on otettu puheeksi »näihin verrattava ylivoimainen este», siinä on jo luotu umpeen ylivoimaisen esteen koko ala. Epämääräisiä »vastaavanlaisia syitä» ei enää voi olla, jos tallettajalle jätetään hiukankaan oikeusturvaa.

Panssarivaunu oli tällä kohden siis ryöminyt tyhjässä. Lisäksi se oli tehnyt tehtävänsä sekavalla tavalla. Niinpä se oli tuottanut tuota säädöskielelle tyypillistä ja muussakin asiakielessä tavallista haitallista samasijaisuutta: »vahingosta, joka aiheutuu — — muusta näihin verrattavasta ylivoimaisesta esteestä tai vastaavanlaisesta syystä johtuvasta pankkitoiminnan kohtuuttomasta vaikeutumisesta». Sai tutkia virkettä pitkään ennen kuin selvisi, että vahingon aiheena piti olla vastaavanlaisesta syystä johtuva vaikeutuminen eikä vastaavanlainen syy semmoisenaan. Eikä korvallista kynsimälläkään ottanut selvittääkseen, tuliko vahingon aiheena olla ylivoimainen este sinään vai ylivoimaisesta esteestä johtuva kohtuuton vaikeutuminen.

Kuinkahan olisi käynyt, jos vahingon sattuessa olisivat joutuneet vastakkain tallettajan kielikorva ja pankkijuristin tulkinta? Onneksi kysymystä ei enää tarvitse tehdä. Muotoilun hatarus oli lopulta huomattu pankeissakin, ja viime vuonna pykälän loppu on tiivistynyt uuteen asuun:

taikka muusta näihin verrattavasta, sen pankkitoimintaa kohdanneesta ylivoimaisesta esteestä.

Tiivistys on tunnustettava kiistattomaksi parannukseksi.

On pykälään samalla tehty muutamia muitakin muutoksia. Aiemmassa versiossa siis puhuttiin »pankista riippumattomasta ja sen toimintaan olennaisesti vaikuttavasta häiriöstä» ja »pankin toimintaan olennaisesti vaikuttavasta työtaistelutoimenpiteestä». Nyt on sanat »sen (t. pankin) toimintaan olennaisesti vaikuttavasta» poistettu. Niin on noista kohdista poistunut turhaa ilmaisun pullostelua. Vahinkohan on vahinko, olipa sen syynä pankin toimintaan olennaisesti tai vähemmän olennaisesti vaikuttava seikka. Aiheellinen tiivistys on sekä, että ilmaisua vedeltävät sanat »siihen verrattavan» on karsittu jaksosta »pankin toiminnon tai toimenpiteen keskeytymisestä tai viivästyisestä tulipalon tai siihen verrattavan muun onnettomuuden johdosta». Oudompaa on, että samassa jaksossa sana *johdosta* on korvattu sanalla *seurauksena*. Sen viittaussuhde voidaan tässä kyllä hahmottaa oikein (seuraus = keskeytyminen tai viivästyminen), mutta selvin olisi juuri *johdosta*.

Mutta mistä johtuu, että kohennettuun versioon ei vielä tunnu valmiilta?

Siinä on ensinnäkin lukijaa kiusaavaa ilmaisun pitkitystä. Sanonnan saisi monin kohdin sattuvammaksi:

1) »sodasta tai sodan uhasta, kapinasta tai kansalaislevottomuudesta». Tämöisellä »kansalaislevottomuudella» ei tietääkseni ole mitään yleisesti tunnettua selkeää merkitystä, ei lakikielessä eikä muuten. Kansalaiset voivat olla joukoittain levottomia monista syistä, vaikkapa elintärkeisiin aloihin kohdistuvien työ-

Kielemme käytäntö

taistelujen tähden. Ehkä juuri sitä voisi sanoa kansalaislevottomuudeksi. Jos taas kyseessä on kapinaa lievempi väkivaltaisen joukkokäyttäytymisen muoto, niin onhan tarjolla sanat *mellakka* ja rikoslainkin tuntema ja tarkkanlaisesti määrittelemä *meteli*. Ei hyviä ekspressiivisanoja kannata säännöksissä viero — mistäpä muusta lähteestä olisi *kapina*kaan tullut. (*Kapinan* alkuperästä ks. Martti Rapola, Vir. 1953 s. 163–175.)

2) »pankista riippumattomasta häiriöstä posti-, puhelin-, sähkö- tai kaukokirjoitinliikenteessä». Näyte osoittaa, mitä haittaa kielenkäytölle joskus tuottaa kielen kampeaminen vakiintuneesta urastaan. Tässä, säännöksen kohdassa on nähtävästi jouduttu välttelemään sanaa *tietoliikenne*. 1920-luvulta asti se oli ollut postinkulun ja sähköön perustuvan viestinnän yläkäsite, kunnes se 1970-luvulla napattiin pelkästään jälkimmäiseen tehtävään, kansainvälisen »telekommunikaation» palvelukseen. Niin menetettiin yläkäsite, ja niin telekommunikaation nimitykseen tuli keskeiseksi »liikenne», jonka tavanomaisesta merkityksestä ei kuitenkaan ole kysymys.

Postia ja telekommunikaatiota tarkoittavan yksiselitteisen yläkäsitteen puuttumiselle ei kielen nykyvaiheessa voi enää mitään. Pelkälle telekommunikaatiolle on toisaalta parempia vastineita kuin harhauttava »tietoliikenne» tai luetelomainen »posti-, puhelin- tai kaukokirjoitinliikenne». Ehdolla on ollut mm. *sähköviestintä* (ks. Vir. 1984 s. 142). »Tietoliikennettä» paremmalta tuntuu jopa sellainen mahdollisuus kuin *televiestintä*. Se on hybridi, mutta tavallaan se noudattaa kansainvälisiä malleja (telekommunikation jne.).

3) »pankin toiminnon tai toimenpiteen keskeytymisestä tai viivästymisestä». Tuntuu hiusten halkomiselta, vaikka on jokseenkin karkeasyistä sanankäyttöä. Erilaisia ryhtymyksiä tarkoittava *toimenpide* on varsin tyhjä sana ja *toiminto* epäilyttävän monikäyttöinen; pankkialalla esimerkiksi Kansallis-Osake-Pankin nykyinen organisaatio näkyy olevan sel-

lainen, että ainakin pääkonttorin elementtejä ovat »toiminnot» (kansainvälinen pankkitoiminto, sijoituspankkitoiminto, sisäinen pankkitoiminto jne.), jotka taas jakautuvat »yksikköihin» (voimavarayksikkö, henkilöstöyksikkö jne.). Ottaa siitä selvän. Äskeisessä säännöksen kohdassa kai riittäisi puhe *pankin toiminnan keskeytymisestä*. Toiminnan keskeytyshän on vähäininkin katko jollain pankin alalla tai jossain sen »palvelussa», ei välttämättä koko pankin sulkeutuminen.

4) »häiriöstä — — sähkövirran saannissa»: myönteistä se, ettei muodin mukaisesti puhuta sähkövirran »saatavuudesta» (ruotsin *åtkomlighet*). Riittäisi kuitenkin, teknikoiden mahdollisista vastalauseista huolimatta, arkikielisittäin *sähkön saannissa*.

5) »tulipalon tai muun onnettomuuden seurauksena». Sekä vanhassa lakikielessä (*meriturma*) että yleisesti nykyisessä lehtikielessä sanotaan *turma* eikä kömpelöä käännöslainaa viljellen »onnettomuus». Siis: *tulipalon tai muun turman johdosta*. (Vrt. Vir. 1968 s. 430.)

6) »työtaistelutoimenpiteestä kuten lakosta, sulusta, boikotista tai saarrosta»: lyhemmin *työtaistelutoimesta*. Tällä lailla on *toimenpide*-loppuiset yhdyssanat osattu varsinkin lehtikielessä tiivistää jo vuosikymmeniä. (Vrt. Vir. 1959 s. 227.)

7) »silloinkaan kun se [työtaistelutoimi] koskee vain osaa pankin toimihenkilöistä, ja huolimatta siitä onko pankki siihen osallisena vai ei». Nämä kiemurtelevat varaukset voidaan tiivistää lyhyeksi lauseeksi: *vaikkei se pankkia koskikaan*. Silloin on selvää, että pankkia koskevat työtaistelut sisältyvät kaikki pykälään, jopa ne, joissa vain osa virkailijoista on mukana.

8) »taikka muusta näihin verrattavasta, sen pankkitoimintaa kohdanneesta ylivoimaisesta esteestä». Lyhentämisen jälkeenkin tässä kohdassa on yhä notkistuksen varaa. »Näihin verrattava» on lakikielen jähmää, selvemmin: näihin *rinnastuva*. Vaikeaa kuitenkin on kuvitella, mitkä muunlaiset ylivoimaiset esteet

kuin »näihin verrattavat, sen [pankin] pankkitoimintaa kohdanneet» voisivat ylimalkaan tulla kyseeseen. Koko attribuuttikasaua joutaa pois, ja teksti pelkistyy lopulta tällaiseksi: *tai muusta ylivoimaisesta esteestä*.

Mutta kaiken kohentelun jälkeen pykälää vaivaa vielä yksi tyylin vitsaus: sen lukuisat elatiivinpäätteet (alkuaan 29 kertaa *-sta* tai *-stä*). Korvaan ne hakaavat sitä kovemmin, mitä pitemmälle tekstin luvussa edetään: *vahingosta ... toimenpiteestä ... sodan uhasta, kapinasta tai kansalaislevottomuudesta ... pankista riippumattomasta ... vaikuttavasta häiriöstä* jne. Tämentyyppinen sijapäänteen toistuminen on vähän muuta kuin jo puheena ollut syntaksia sekoittava »haitallinen samasijaisuus»; se on tautofoniaa ja semmoisena pykälälle rumennus. Sitä ei ole vaikeaa korjata: virkkeen rakenne on muunnettavissa niin, että melkein kaikki elatiivit vaihtuvat nominatiiveiksi. Saadaan lopulta seuraava pykälä:

Pankki ei vastaa vahingosta, jonka syynä on

- *viranomaisen toimenpide,*
- *sota tai sen uhka, kapina tai mellakka,*
- *pankista riippumaton häiriö postinkulussa, sähköviestinnässä tai sähkönsaannissa,*
- *tulipalon tai muun turman aiheuttama keskeytys tai viivästys pankin toiminnassa,*
- *työtaistelutoimi kuten lakko, sulku, boikotti tai saarto, vaikei se pankkia koskisikaan, tai*
- *muu ylivoimainen este.*

Uudessa asussaan pykälä on selkeämpi ja se on lyhempi. Alkutekstin sanojen määrä 86 on vähentynyt 51:een, siis runsaan kolmanneksen. Mikä merkillisempää, myös sanat ovat lyhentyneet. Alkutekstissä sanojen keskipituus oli 8,26 kirjainta, nyt se on enää 6,51 kirjainta. Alkutekstin koko kirjainmäärä oli 710, uusitun tekstin vain 332. Selvyyden kärsimättä – sanoisiko selvyyden voitoksi – teksti on lyhennetty vajaaseen puoleen.

On siis itsestään käynyt niin kuin pitkäveteistä, epäselvää ja abstraktia tekstiä nasevoitaessa yleensäkin käy. Eikä tähän ole tarvittu mitään taikatemppeja; keinot ovat niin yksinkertaisia, että ne voi oppia jo koulussa, jos tuntimäärä sallii. Selvää on, että nykyaikaistetussa korkeakoulujen suomen kielen opetuksessa – sekä aineen omassa opetuksessa että eri opintosuuntien yleisopinnoissa – on tavoiteltava tämäntapaisten asioiden monipuolista hallintaa. Tekstinkäsittelystä on tullut aikamme avainsana. Huonon tekstin kohentaminen selkeään, lukukelpoiseen kuntoon on sellaista tekstinkäsittelyä, joka koituu kirjoittajan, lukijain ja suomen kielen yhteiseksi hyödyksi.

TERHO ITKONEN

Tittelin taivuttamisesta

Tiedotusvälineissä törmää tämän tästä seuraavanlaiseen tapaan jättää kaksi- tai useampiosainen arvonimi taivuttamatta pääsanana olevan erisnimen mukaisesti:

Pääministeri matkustaa ensi keskiviikkona johtavien konservatiivipoliitikkojen tapaamiseen, johon odotetaan mm. *Yhdysvaltain varapresidentti Dan Quaylea, Englannin pääministeri Margaret Thatcheria ja Länsi-Saksan liittokansleri Helmut Kohlia*.

Intendentit laativat Comissionalle tiukan aikataulun, joka sisälsi paitsi virastotyöskentelyä ohjelmasuunnitelmien parissa myös Heikinheimon mainitsemat neuvottelut oopperanjohdaja Ilkka Kuusiston, *Sibelius-Akatemian rehtori Tuomas Haapasen, sivistystoimen apulaiskaupunginjohtaja Antti Viinikan, orkesterin johtokunnan puheenjohtaja Patrik Liliuksen ja konserttitoimiston johtaja Tuula Sarotien* kanssa.